

TEOLOŠKI POGLED NA DEMOGRAFSKI SLOM HRVATSKE

Josip BALOBAN

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
josip.baloban@zg.t-com.hr

Demografska problematika svake ozbiljne i razvijene države i nacije prati se, analizira i podupire se, te konačno i rješava na više međusobno ovisnih i ujedno komplementarnih područja: znanstveno-istraživačkom, kulturno-civilizacijskom, političko-gospodarstvenom, odgojno-obrazovnom i pastoralno-teološkom. Pitanje demografije je i za Republiku Hrvatsku strateško pitanje koje mora nadilaziti sve stranačke i njima slične ideologije ili podjele. Mora se rješavati na trajnom nacionalno-političkom konsenzusu. Mora biti dugoročnog, odnosno trajnog karaktera. Drugim riječima, to nije pitanje jedne ili dviju Vlada, naprotiv to je pitanje svih Vlada, ukoliko žele biti u službi hrvatskog naroda i svih državljana Hrvatske danas i sutra.

U ovom izlaganju riječ je, prije svega, o teološkom pogledu na već, nažalost, dogođeni demografski slom Hrvatske. Govorim kao teolog, kršćanin i kao pripadnik hrvatskog naroda.

Teza 1: *Hrvati se i hrvatski građani, najmanje već treće desetljeće osobno, gospodarstveno i politički sukobljavaju s dva opasna mentaliteta. S mentalitetom neoliberalnog kapitalizma i mentalitetom nemoći i svojevrsnog mirenja s demografskim slomom Hrvatske. Pritom teolog i kršćanin polaze od Isusove teze »Subota je stvorena radi čovjeka, a ne čovjek radi subote!« (Mk 2,27).*

Tumačenje teze: Nužno je isticati i bezbroj puta ponavljati da neoliberalni kapitalizam (kao i slobodno tržište) nije iznad čovjeka i Boga. Nije iznad bilo kojeg pozitivnog zakona, koji ograničavaju i na određen način kontroliraju i reguliraju, jer neoliberalni kapitalizam kao takav u sukobu je s čovjekom,

koji je poslije Boga najveća, neusporediva i nepovrediva vrednota na ovoj zemlji. U Hrvatskoj je potrebno mijenjati mentalitet u kojem se olako prihvaća u posljednjim godinama godišnji fakticitet ca 10 000 više ljesova, a ca 10 000 tisuća manje kolijevki. No, taj fakticitet je u 2014. godini iznenadio i najveće pesimiste, budući da je u toj godini rođeno 39 596 živorođene djece, a umrlo je 52 427 osoba, što iznosi -12 831 prirodnog prirasta.¹

U Hrvatskoj je godišnje sve više pogreba, sve manje rođenja i krštenja, a najmanje je crkvenih vjenčanja. U tom kontekstu rođenje je djeteta dobitak za roditelje, rodbinu, selo, grad, pokrajinu i za naciju.

Teza 2: *Kršćani i Isusova povijesna Crkva, ali ne samo oni, promiču, zagovaraju i žive antropološko-teološko klasično i tradicionalno shvaćanje braka i obitelji u kojem su osnovne konstante muškarac, žena i njihova djeca (Family Mainstreaming), usprkos svim alternativnim modelima braka i obitelji, tj. alternativnim oblicima partnerstva i zajedništva (Gender Mainstreaming). Svaki klasični brak ima tri univerzalne značajke, tj. dimenzije, koje su nadkonfesionalne i nadsvjetonazorske, a kršćanski brak, uz univerzalne ima i dvije specifične kršćanske dimenzije: kristološku i ekleziološku.*

Tumačenje teze: Svakom braku u svim civilizacijama vlastita je antropološka utemeljenost, tj. obostrano i bezuvjetno prihvaćanje (koje uključuje i vjernost) zatim institucionalna i partnerska značajka. Stoga brak nije sociološki konstrukt, kako neki pokušavaju tumačiti i tvrditi. Kršćanski brak, uz već navedene tri nadkonfesionalne i nadsvjetonazorske dimenzije odnosno značajke, shvaća se i tumači kao savez između muža i žene. Njihov savez, koji uključuje trajnost i nedokidivost, participira na savezu između Boga i čovjeka i na savezu između Krista i Crkve. U središtu braka i obitelji je osoba² koja živi, raste u zajedništvu, povjerenju, trajnoj vjernosti i neuvjetovanoj ljubavi. To su zajedništva u kojima se uči i živi iskustvo i praksa biti čovjek za drugoga. Ta zajedništva su otvorena novom životu, tj. djetetu. Stoga se čovjek rađa unutar braka od bračnih drugova: muža i žene. Dakako, da braku i obitelji (osobito roditeljima i djeci) moraju biti osigurani financijski, stambeni i odgojno-obrazovni uvjeti, za koje su po svojoj naravi i svrsi na svoj način, uz roditelje, odgovorni i država, Crkva i društvo u cjelini. A to društvo čine svi, od najsiromašnijih do najbogatijih, u pojedinoj državi i u cijelome svijetu.

¹ Usp. *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2014.*, u: <http://www.dzs.hr/Hrv.2014.pdf> (25. III. 2015.).

² »Obitelj, zasnovana i oživotvorena ljubavlju, jest zajednica osoba: bračnih drugova, muža i žene, roditelja i djece, rodbine«, IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio – Obiteljska zajednica. Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu* (22. XI. 1981.), Zagreb, 1981., br. 18.

Kritičko pitanje: Što nude klasični i tradicionalni brakovi, a što nude alternativna zajedništva i partnerstva, primjerice u odnosu na rađanje, tj. djecu, u odnosu na odgoj djeteta, te na prava djeteta, u odnosu na psihološko-teološku redovitost oblikovanja osobnosti djeteta, njegova odrastanja i njegove redovite psihofizičke stabilnosti,³ a ne samo na pravnu sigurnost i zaštićenost članova alternativnih zajedništva i partnerstva?

Teza 3: *Još prije nekoliko desetljeća u Hrvatskoj dijete je bilo radost i nada i svojevrsna radna snaga za roditelje i obitelj. Dijete je bilo dobitak za produženje obiteljske loze, za rast i opstanak naroda. Jednom riječju: bilo je sigurnost za vlastite roditelje i za one koji su nemoćni i bolesni u njihovoj starosti. A danas? Trezveno i iskreno moramo priznati da je dijete još uvijek, osobito u deklarativnom smislu, za najveći dio Hrvata i hrvatskih državljana radost i određeni dobitak, pa i društvena afirmacija (potvrda). No, kako je to u stvarnom životu? Doživljava li se dijete sve više kao briga i teret te kao određeno ograničenje osobnih sloboda roditelja, odnosno obiteljskog para?*

Tumačenje teze: Odlučno i s pravom smijemo se danas pitati je li i u kojoj mjeri dijete radost i nada za današnje mlade bračne parove, jer oni danas kao roditelji osjećaju uočljivu nesigurnost u svezi svojega nesigurnog radnog mjesta, u svezi svoje nesigurne osobne, bračne i obiteljske situacije, a za hrvatsku zbilju i nesretne bankovne proračunatosti i spekulativnosti, gubeći pritom osobno, ali istodobno i gospodarstveno tlo pod nogama. Današnji bračni parovi kao da moraju računati s ruletom sreće na osobnoj, obiteljsko-društvenoj i gospodarstveno-radnoj razini svojih sadašnjih i budućih sudbina. Nije li to previše za čovjeka XXI. stoljeća? Mislim da jest! Očigledno, krajnje je vrijeme da se tu, i to pod hitno, nešto mijenja na europskoj i na svjetskoj razini.

Rađanje djece, odnosno demografski problem, dijelom je povezan i sa *socijalitetnim sterilitetom*,⁴ budući da porast odgađanja ženidbe/udaje, odgađa-

³ Prema EVS – 2008 u Hrvatskoj ženi kao samohranj majci 66,2% odobrava roditi dijete bez stabilne veze s muškarcem, odnosno ocem djeteta. Istodobno od istih ispitanika 79,3% tvrdi da su djetetu potrebni otac i majka da bi sretno odrastalo. Usp. Ivan RIMAC, Komparativni pregled odgovora na pitanja u Anketi Europskog istraživanja vrednota 1999. i 2008., u: *Bogoslovska smotra*, 80 (2010.) 2, 425–525, ovdje 460, 461. Nije li to, s jedne strane, pokazatelj proturječne situacije u kojoj se sukobljavaju sloboda i prava majke i sloboda i prava djeteta. Nije li to, s druge strane, pomalo tendencija prema *homo duplex* u svijesti roditelja i djeteta.

⁴ Pozivajući se na demografsku literaturu, Alica Wertheimer-Baletić definira socijalitetni sterilitet kao »nepostojanje individualnih ili društvenih uvjeta za stvarno sudjelovanje u reprodukciji stanovništva«, Alica WERTHEIMER-BALETIĆ, *Stanovništvo i razvoj*, Zagreb 1999., 209, 211. Drugim riječima, socijalitetni sterilitet nije prouzročen fiziološkim sterilitetom. Zato se kod autora A. Akrapa i I. Čipina socijalitetni sterilitet odnosi na osobe koje nemaju djece: a) dragovoljno – izbor je svjestan i samovoljan; b) koje odgađaju ulaženje u

nje rođenja potomstva parova koji su u braku, kao i onih parova koji se osobnom odlukom opredjeljuju protiv rađanja, nedvosmisleno utječe na smanjenje nataliteta, a istodobno pridonosi nastavku demografskog sloma Hrvatske. K tomu, življenje u dvoje godinama prije vjenčanja, prije završetka studija bez ratificiranog crkvenog ili civilnog vjenčanja, nerijetko je (ne)svjesna praksa za odgađanje rađanja bilo privremeno ili stalno, a čega je često, među ostalim, posljedica fiziološki sterilitet, koji ustvari bračni par nije želio.

Teza 4. *Crkva naviješta, zagovara i promiče vrijednosnu orijentaciju braka i obitelji, budući da su za Crkvu brak i obitelj iznimne vrednote same po sebi, ali koje kao specifična zajedništva svoje ishodište imaju u Božjem stvaranju, dok su istodobno trajno usmjerene na čovjeka i njegovu dobrobit i njegovo blagostanje, pri čemu se sam čovjek doživljava ne samo kao homo faber, nego još više kao concreator (sustvaratelj).*

Tumačenje teze: Isusova Crkva od svojih početaka do danas proklamira da je čovjek pozvan, štoviše da od Boga ima dobivenu moć i zajamčenu povlasticu stvaranja, osobito u odnosu na rođenje novog života – djeteta. Tako je svako dijete, koje dolazi na svijet unutar braka, odnosno unutar obitelji posebna, neusporediva i nepovrediva vrednota. Zapravo vrednota nad vrednotama. To isto vrijedi za svako dijete, neovisno u kojim okolnostima i uvjetovanostima je rođeno. Svako dijete je tako ujedno plod i vrhunac božansko-ljudskog sebedarja, koje se ostvaruje u ljubavi između muža i žene. Više nego prije danas je osobito aktualna vrijednosna motivacija bračnih drugova da bi imali dijete. Ako ta vrijednosna motivacija slabi, ili se pak sve više gubi, onda ne samo da se nastavlja demografski slom, nego se on ujedno svjesno, ili nesvjesno i podržava. Stječe se dojam da upravo u Hrvatskoj, osobito u svijesti Hrvata, pa i kod onih koji su pripadnici Katoličke crkve, ta vrijednosna motivacija sve više blijedi, a kod nekih čak iščezava.

Teza 5: *Koju zadaću i ulogu ima Crkva u odnosu na demografsku problematiku? Je li i koliko Crkva nemoćna u odnosu na državnu demografsku politiku? Što Crkva može učiniti u svezi nataliteta? Koliko je Crkva, ako uopće jest, u prošlim desetljećima zakazala u odnosu na socijalitetni sterilitet?*

---

brak i odgađaju roditeljstvo za kasnije godine života (radi karijere, putovanja ili gradnja kuće itd.). Te osobe su, uz ostalo, pod utjecajem društvenih, kulturoloških, socioloških, psiholoških i drugih činitelja zbog kojih pojedinac ili bračni par nemaju djece; c) neodlučnost u vezi vlastite odluke o tome imati/nemati djecu, ili se o tome uopće ne razmišlja. Zapravo, ideja o djeci potiskuje se u drugi plan. Više o toj tematici vidi u empirijskom istraživanju koje je financiralo Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti RH: Anđelko AKRAP – Ivan ČIPIN, *Socijalitetni sterilitet u Hrvatskoj. Zašto smo neoženjeni i neudane*, Zagreb, 2006.

Tumačenje teze: Crkva ne može i ne smije biti vrijednosno neutralna ili pak ravnodušna prema demografskom pitanju. Jednostavni i glavni razlog je taj što je kod demografije, ili barem bi trebao biti, u središtu čovjek, a potom nacija, gospodarstvo, napredak, te cijelo čovječanstvo. Naime, *čovjek je put Crkve*,⁵ a to znači da se u crkvenom učenju i u pastoralnom djelovanju sve mora usredotočiti na čovjeka i Boga. Sve ostalo je njima podređeno i mora biti u njihovoj službi. Stoga nije čudno, štoviše je razumljivo, da Crkva u posljednjim desetljećima inzistira na poštivanju čovjekova života od njegova začeca pa do njegove prirodne smrti, s jedne strane. S druge strane, ta ista Crkva proklamira i zagovara *odgovorno roditeljstvo* u braku i obitelji,⁶ osobito za svoje članove.

U svezi državne demografske politike Crkva ne može i ne treba preuzeti ulogu Sabora i zakonodavca, ali može i smije biti trajni moralno-etički nadahnjivač, a prema potrebi i korektiv, koji podupire ono što je univerzalno i za sve ljude prihvatljivo. Ali koji upozorava i na određena kretanja, koja su, usprkos isticanja apsolutne slobode čovjeka, u nesuglasju s moralno-etičkim standardima svih poznatih civilizacija.

U svezi nataliteta Crkva, realno gledajući, ne može činiti velika čuda. Ali po svojim članovima može biti pozitivan primjer otvorenosti prema rađanju i životu u zgodnim i manje zgodnim povijesnim vremenima i okolnostima.

⁵ Da je čovjek prvi i osnovi put Crkve, odnosno prva staza kojoj je Crkvi koračati ako želi ispunjavati svoje poslanje, kritički i proročanski upozorio je papa Ivan Pavao II. na početku svoje papinske službe već 1979. godine u svojoj prvoj enciklici, obraćajući se biskupima, svećenicima, redovnicima/redovnicama, vjernicima laicima i svim ljudima dobre volje. Usp. IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis – Otkupitelj čovjeka*, Enciklika na početku papinske službe (4. III. 1979.), Zagreb, 1980., br. 14. Takvo radikalno zaključivanje i svojevrсна proklamacija za one koji vjeruju kao i one koje ne vjeruju, sada već svetog Ivana Pavla II. poziva na antropološki obrat ne samo klasičnih i tradicionalnih ustanova poput Crkve i škole nego istodobno i u jednakoj mjeri ustanova poput vlada i sabora, stranaka, zatim djelatnika u sredstvima javnog priopćavanja, ali i članova različitih civilnih udruga, a ne manje znanstvenika i istraživača. Svim tim ustanovama čovjek mora biti i ostati prvotnom, neusporedivom i nepovredivom vrednotom, a sve ostalo je na drugom, trećem ili četvrtom mjestu, a posebno profit i osobni uskogrudni privatni, stranački, nacionalni, krajevni, kontinentalni i drugi interesi.

⁶ Odgovorno roditeljstvo, prema nauci *Humanae vitae*, ne podrazumijeva slobodno i samovoljno postupanje supružnika u svezi prenošenja života (tj. rađanja i broja djece), već naprotiv uključuje razna međusobno povezana gledišta, primjerice biološke procese i biološke zakone, ali i urođene nagone i duševne osjećaje, zatim fizičke, gospodarstvene, psihološke i društvene uvjetovanosti te, naposljetku, i objektivni moralni red. Tako odgovorno roditeljstvo »ostvaruju oni koji ili razboritom i velikodušnom odlukom prihvaćaju brojniji porod ili pak se – zbog ozbiljnih razloga i uz poštovanje moralnog zakona – odlučuju da privremeno ili na neodređeno vrijeme ne rode novo dijete«, PAVAO VI., *Humanae vitae. Enciklika o ispravnoj regulaciji poroda* (25. VII. 1968.), Zagreb, 1968., br. 10.

Crkva ne može zagovarati rađanje pod svaku cijenu niti može reći je li u nekoj životnoj situaciji pogodno vrijeme za rađanje ili nije.

Teško je donijeti objektivan i vrijednosni sud je li i koliko je Crkva zakazala u svezi socijalitetnog steriliteta u Hrvatskoj. Dakako da Crkva uvijek zagovara i promiče da se ženidba/udaja ne odgađa beskonačno i da se u braku, bez ozbiljnih i opravdanih razloga, ne odgađa rađanje. Možda se može konstatirati da je u svezi porasta socijalitetnog steriliteta u Hrvatskoj na djelu slablje utjecaja Crkve na vlastite članove i na javnost uopće.

Teza 6: *Demografsko pitanje, uz ostalo, povezano je i sa stabilnošću, odnosno harmoničnošću braka i obitelji u Hrvatskoj. Dijete se rađa i lakše odrasta u obitelji u kojoj ima malo problema. Koliko je u zadnja tri desetljeća (ne)uspješna suradnja Crkve s državnim i društvenim ustanovama u svezi poteškoća u braku i obitelji?*

Tumačenje teze: U svezi crkvenog pastoralnog djelovanja u Hrvatskoj, može se konstatirati da se najviše čini u predbračnom pastoralu, odnosno konkretnije u bližoj pripravi za brak, a što je u crkvenoj i vjerničkoj javnosti poznato pod nazivom *predbračni tečajevi*. Posliježenidbeni pastoral, dakako da nije razvijen, osim nekih hvalevrijednih iznimaka. Upravo u tom posliježenidbenom pastoralu Crkva u Hrvatskoj nije uspjela razviti zadovoljavajući bračni i obiteljski pastoral ni *ad intra* ni *ad extra*. U ovom radu se fokusiramo samo na *ad extra*, i to na dva područja, a to su dječje jaslice i dječji vrtići te bračna i obiteljska savjetovališta. Jaslice i vrtići te bračna savjetovališta jedan su od nezamarnivih čimbenika dobro funkcionirajuće demografske politike i stvarnosti. Katolička crkva u Hrvatskoj nedovoljno se koristi i ostvaruje mogući pastoralni model suradnje Crkve s državnim i društvenim ustanovama upravo u svezi jaslica i vrtića, a jednako tako bračnih i obiteljskih savjetovališta. Od Crkve se ovdje s pravom očekuje i traži da sa svoje strane sudjeluje prostorno i financijski, a jednako tako da sudjeluje i u edukaciji osoba koje mogu raditi u takvim ustanovama. Takav doprinos Crkve hrvatskom društvu na razini (nad)biskupija i župa, gdje je to ostvarivo, bio bi puno vredniji i za budućnost Hrvatske svrsishodniji od nekih drugih djelatnosti kojima se Katolička crkva u Hrvatskoj bavi posljednjih dvadeset i pet godina, izuzev ratom porušenih crkava i kapelica.

Teza 7: *Kršćani ne mogu i ne smiju zaboraviti da su od Isusova uskrsnuća do svršetka povijesti oni »sol i kvasac« isusovskog svijeta i isusovskog društva po mjeri čovjeka, društva koje se temelji na pravu pojedinca, ali i na pravu malih i velikih zajednica a jednako tako malih i velikih naroda, za koje su, ponajprije i nadasve, egzemplarni*

brak i obitelj, usprkos svim protivljenjima i proturječjima civilizacijskih kretanja jučer, danas i sutra.

Tumačenje teze: Kršćani s ponosom mogu i moraju javno reći da je isusovski svijet, odnosno zajednica-društvo koje je započelo s Isusom, svijet i društvo u čijem je središtu čovjek pojedinac sa svim svojim pravima i dužnostima. Jednako tako s Isusom je započelo implicite i društvo u kojem se respektiraju i promiču prava manjih i većih zajednica, a posebno prava braka i obitelji, budući da se i sam Isus utjelovio unutar braka, odrastao i stasao unutar obitelji, unutar jednog naroda i unutar jedne vjerničke zajednice, koju je nastojao reformirati i usavršiti.

Stoga i Isusovi učenici i učenice, koje se i danas nazivaju kršćanima, nemaju drugoga do Isusova puta, a taj je da budu drukčiji od drugih kada se radi o Bogu Ocu na nebesima, o čovjeku na zemlji, o odnosu prema svim vrstama nepravda, o odnosu prema grijehu struktura, o odnosu prema životu, kako rođenom tako i nerođenom, o odnosu prema vlastitoj svijesti i savjesti, koja je, prije svega odgovorna pred Bogom, a potom i pred čovjekom. Ili iz *Poslanice Diognetu* (II. stoljeće ili prva polovica III. stoljeća) gdje kršćani slijede domaće običaje u nošnji, hrani i ostalim životnim prilikama, no pritom »pokazuju divan i po općem mnijenju paradoksalan poredak u svojem društvenom životu. Žive u svojoj domovini, ali su kao naseljenici; dionici su svih tereta kao građani, a trpe sve kao tuđinci. Svaka im je tuđina domovina, a svaka domovina tuđina. Žene se kao svi, rađaju djecu, ali ne izlažu novorođenčad. Postavljaju zajednički stol, ali ne postelju. Nalaze se *u tijelu*, ali ne žive *po tijelu*. Borave na zemlji, ali su građani neba. Pokoravaju se donesenim zakonima, ali svojim življenjem nadmašuju zakone...⁷« Ako su kršćani na početku prvog tisućljeća poslije Krista mogli biti, i bili su, sol i kvasac novoga isusovskog svijeta i društava po mjeri čovjeka unutar primarnih, sekundarnih i većih od nacionalnih zajednica, ima li drugi put za današnje kršćane? Sigurno da nema, ako kršćani žele biti i ostati vjerni Učitelju iz Nazareta. U Hrvatskoj kršćani su očigledno pasivna i šutljiva većina koja nedovoljno promiče novi isusovski svijet i nedovoljno se bori za toliko toga, među ostalim, i za bolju demografsku sliku Hrvatske.

⁷ Tomislav J. ŠAGI-BUNIĆ, *Povijest kršćanske literature*, I, Zagreb, 1976., 287.